

EXAMENSARBETE

Hösten 2007

Läroarbilden

Förntelsen i skollitteraturen

En undersökning hur den nazityska utrotningen under andra världskriget har framställts i svenska läroböcker över tid

Författare

Marcus Hansson

Handledare

Mats Hellstenius

www.hkr.se

Förintelsen i skollitteraturen

Abstract

I uppsatsen granskas det hur den nazityska utrotningspolitiken under andra världskriget framställts i läroböcker för historia som riktar sig mot grundskolans senare år och gymnasiet. Här undersöks även hur regeringens informationsinsats *Levande historia* som genomfördes 1998 påverkade framställningen av den nazityska utrotningspolitiken i läroböckerna. Vidare ställs denna framställning mot framställningen av de folkmord som begicks i det kommunistiska Sovjetunionen under Stalins regim tid. Sexton läroböcker undersöks för att hitta svar på frågeställningarna och här används både en kvalitativ och en kvantitativ metod. Resultatet visar att framställning och utrymme när det gäller den nazityska utrotningspolitiken har gått från inget utrymme alls i den första undersökta läroboken, till att få en väldigt framträdande roll i de senaste årens läroböcker. Det visar även att projekt *Levande historia* inte hade den stora genomslagskraft när det gäller utrymme och framställning av den nazityska utrotningspolitiken som det kan tänkas, utan att den nazityska utrotningen fått en mer och mer framträdande roll över tid. Resultatet av undersökningen visar även hur folkmorden i Sovjetunionen under Stalins regim fått stå i skuggan av förintelsen i läroböckerna, men att även detta fått en mer framträdande roll i läroböckerna över tid.

Innehållsförteckning

1. Inledning	7
1.1 Bakgrund	7
1.2 Syfte och frågeställning	8
1.3 Teoretiska utgångspunkter	8
1.4 Definitioner och avgränsningar	9
1.5 Metod och material	9
1.6 Relevans	11
1.7 Källkritik	11
2. Forskningsbakgrund	12
2.1 Förintelsen	13
2.2 Levande Historia	14
2.3 Läroböckernas vikt för undervisning om förintelsen i skolan	16
2.4 Den nazi-tyska utrotningen kontra utrensningarna i det forna Sovjetunionen i skollitteraturen	17
3 Problemprecisering	18
4 Empirisk undersökning	19
4.1 Förintelsen då den inte fanns....	19
4.2 Förintelsen som nämns	19
4.3 Förintelsen får utrymme	21
4.4 Förintelsen får stort utrymme i skollitteraturen	24
4.5 Förintelsen blir väldigt framträdande	26
4.6 Förintelsen i läroböckerna efter projektet Levande historia	28
5 Diskussion	30

5.1 Hur skildras den nazityska utrotningspolitiken i läroböcker i historia vilka riktar sig mot grundskolans senare år och gymnasiet från 1945 till idag? Hur påverkade projekt Levande historia dess framställning?	30
5.2 Hur skildras det folkmord som det kommunistiska Sovjetunionen svarade för på i förhållande till det folkmord som nazisterna i Tyskland svarade för under andra världskriget i den svenska skollitteraturen?	33
6 Sammanfattning	34
7 Referenslista	36
7:1 Läroböcker	36
7:2 Övrig litteratur	36
7:3 Internet	37
7:4 Övrigt	38

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Förintelsen under andra världskriget är något som väcker en stark känsla hos de flesta människor. Händelsen spelar än idag en stor roll i både skola och samhället. Dagligen ser vi hur denna mörka händelsen i vår historia får stort utrymme i media. Detta är, enligt mig, bara positivt, så vi inte glömmer det fasansfulla som hände för drygt sextio år sedan. Även i skolans värld ser vi hur central roll förintelsen spelar, enligt kursplanen för historia är det den enda specifika händelsen som alla elever skall ha kunskaper om. (Lpo 94) Frågan är om det har varit så sedan andra världskriget tog slut och Förintelsen upphörde?

1997 tog dåvarande statsminister Göran Persson initiativet till en bred informationsinsats om förintelsen, vilket han kallade *Levande Historia*. Satsningen bestod av politiska manifestationer, information till elever, föräldrar och allmänheten (Bruchfeld & Levine, 1998). Anledningen till detta initiativ var att det i en undersökning om den svenska skolungdomens inställning till rasism och demokrati, däribland mera konkret till förintelsen, framkom bland annat att endast sextiosex procent av de tillfrågade var säkra på att förintelsen hade ägt rum. Fjorton procent var ganska säkra, vilket innebar att ca trettio procent av de tillfrågade inte var säkra på att förintelsen hade ägt rum. (Gerner och Karlsson, 2005)

I tider då förintelsen diskuterats friskt i samhället i stort är det för många självklart att händelsen får stort utrymme i skolan, hur har det då varit under tider då det inte fått så stor plats i övriga samhället? Enligt en av mina föreläsare på Kristianstad Högskola, Mats Hellstenius, är det inte förrän på senare år som förintelsen på allvar diskuterats i skolan. Tidigare var det, enligt honom, lite av tabu att diskutera ämnet mer ingående, vilket även var fallet i samhället i stort (Hellstenius, 2007).

Idag är det alltså självklart att vi undervisar om utrotningen av bland annat judar, som nazisterna i Tyskland bedrev under andra världskriget. Det ska åtminstone vara självklart enligt kursplanen. Detta kan sättas i relation till det omfattande folkmord som bedrevs i det kommunistiska Sovjetunionen under samma period, vilket inte får samma utrymme. Ser vi detta som mindre viktigt att förmedla. Vems lidande väljer vi att förmedla? Det är en diskussion som kräver ett större utrymme än vad som kan ges i denna uppsats. Dock kommer det utrymme som ges åt massmorden som det kommunistiska Sovjetunionen gjorde sig

skyldiga till att jämföras med utrymmet som ges åt den nazityska utrotningspolitiken i de svenska läroböckerna för historia på grundskolans senare år och gymnasiet.

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med denna uppsats är att titta på hur den nazityska utrotningspolitiken med fokus på förintelsen skildras i läroböckerna för historia för den svenska skolans äldre barn. Det kommer att granskas om det sker några förändringar på framställningen av Förintelsen och hur utrymmet för densamma ändras över tid. Vidare är mitt mål att undersöka hur *Levande Historia* har påverkat framställningen och utrymmet för förintelsen i läroböcker. Det kommer även att undersökas hur den nazityska förintelsen under andra världskriget framställs i förhållande till det folkmord som de Sovjetiska kommunisterna svarade för.

Frågeställning:

Hur skildras den nazityska utrotningspolitiken i läroböcker i historia vilka riktar sig mot grundskolans senare år och gymnasiet från 1945 till idag? Hur påverkade projekt *Levande historia* dess framställning?

Hur skildras det folkmord som det kommunistiska Sovjetunionen svarade för på i förhållande till det folkmord som nazisterna i Tyskland svarade för under andra världskriget i den svenska skollitteraturen?

1.3 Teoretiska utgångspunkter

Den litteratur som kommer att refereras till är litteratur som behandlar förintelsen under andra världskriget, det folkmord som bedrevs i Sovjetunionen under Stalins tid och litteratur som behandlar projektet *Levande historia*. Tidigare forskning inom området kommer att presenteras, och debatten omkring framförallt *Levande historia* med dess konsekvenser kommer att belysas. Undersökningen är kopplad till skolan och som bas i arbetet ligger en undersökning av läroböcker i historia som är skrivna från 1945 fram till idag. I viss mån kommer läroplanen och kursplanen för historia att kopplas in, dock endast den senaste som är Lpo 94.

1.4 Definitioner och avgränsningar

I undersökningen kommer det att användas vissa begrepp vilka här kommer att definieras. När begreppet förintelsen används syftar detta till den systematiska utrotningen av judar och politiska motståndare som den nazistiska regimen i Tyskland bedrev under andra världskriget. När begreppet förintelse används syftar detta inte till en specifik händelse utan snarare till begreppet i allmänhet. Förintelse och folkmord är för mig inte någon större skillnad, och detta är begrepp som ofta används i denna undersökning. Enligt FN: s Folkmordskonvention syftar begreppet folkmord som:

”en handling som begången med intention att helt eller delvis förinta en nationell, etnisk, rasmässig bestämd eller religiös kategori som sådan. Enligt konventionen äger folkmord konkret rum när medlemmar av kategorin mördas, när de tillfogas allvarlig kroppslig eller mental skada, när kategorin avsiktligt ställs inför levnadsvillkor som syftar till att leda till dess fullständiga eller partiella fysiska förintelse, när åtgärder vidtas med avsikt att förhindra födselar inom kategorin, eller när barn inom den stigmatiserade kategorin tvångsmässigt överförs till annan kategori”

(Gerner och Karlsson, 2005, sid. 49)

I mitt arbete kommer det under rubriken Forskningsbakgrund refereras till författare som anses ha skrivit relevanta saker om det som undersökningen handlar om. Till detta kommer jag som författare även själv att komplettera med bland annat sådant som jag själv besitter kunskap i. Undersökningen baserar sig på en läromedelsanalys, med läroböcker som är relevanta, det vill säga från 1945 fram till idag. I diskussionen kommer resultatet att kopplas till vår nuvarande läroplan och kursplaner. Läroplaner och kursplaner från tidigare år hade givetvis varit relevanta i undersökningen, fast då tid och utrymme i arbetet sagt stopp får detta accepteras. Dock är undersökningen enligt min uppfattning relevant även utan tidigare läroplaner och kursplaner.

1.5 Metod och material

Undersökningen går ut på att jämföra de utvalda källorna, i det här fallet historieböcker inom tidsperioden 1945-2007, för att titta på hur framställningen av förintelsen förändras över tid i läroböckerna, och hur projektet *Levande historia* påverkar framställningen. Vidare kommer det att jämföras med utrymmet som getts åt det folkmord som begicks i Sovjetunionen under samma period. Enligt Denscombe kan man i forskningen använda de skriftliga källorna som huvudmål för sin undersökning. Källorna kan betraktas som en datakälla, ett alternativ till de

andra metoderna som finns det vill säga intervjuer, observationer och enkäter. Vidare menar författaren att denna metod är vanlig inom historieforskning då det ofta hänvisas till skriftliga dokument som huvudkällor (Denscombe, 2000). I min undersökning kommer både en kvalitativ och en kvantitativ metod att användas. Florén och Ågren menar uppdelningen mellan kvalitativa och kvantitativa undersökningar är grov. En undersökning som använder en kvalitativ metod har även utrymme för kvantitativa moment, och en kvantitativ studie innehåller alltid tolkande moment (Florén och Ågren, 1998).

Eggeby och Söderberg menar att en kvantitativ analys ska ligga till grund för en bedömning av företeelsers omfattning vid en tidpunkt eller för att se hur den förändrats över tid. Denna metod är till stor nytta då vi vill finna struktur i det som ska undersökas, dessa författare menar även att kvantitativa världar och kvalitativa världar mår bra av att mötas (Eggeby och Söderberg, 1999). Utifrån denna metod kommer det alltså att undersökas hur utrymmet till förintelsen i läroböcker har förändrats över tid, och vilken inverkan projektet *Levande historia* hade på utrymmet som ges. I undersökningen granskas även skillnader i utrymme mellan just förintelsen och det folkmord som Stalin låg bakom i dåvarande Sovjetunionen, och då är det även den kvantitativa metoden som kommer till nytta. För att klargöra hur förintelsen har framställts över tid kommer det som sagt även att användas den kvalitativa metoden, då texten i läroböckerna ska analyseras.

Genom att använda metoden att undersöka källor är förhoppningen att försöka få svar på de frågeställningar som undersökningen bygger på. Läroböcker inom ämnet historia som skrivits mellan åren 1945-2007 kommer att vara grunden för undersökningen. Här kommer det att jämföras hur stort utrymme som getts åt den nazityska utrotningspolitiken i dessa böcker. Dessutom kommer det granskas hur den nazityska utrotningspolitiken har framställts. Dess framställning i skollitteraturen kommer även att ställas i förhållande till framställningen av det folkmord som bedrevs i det kommunistiska Sovjet. De läroböcker som kommer att användas kommer inte att få någon presentation i detta stycke då de behandlas var för sig i undersökningen.

1.6 Relevans

För mig som blivande lärare i bland annat historia har ämnet stor relevans. Detta för att se när, och kanske ännu viktigare vad som gjorde att förintelsen fick en så framträdande roll i de svenska läroböckerna för historia. Det är även intressant att titta på vilkas lidande vi väljer att fokusera på. Personligen anser jag att det enbart är positivt att denna fasansfulla händelse får ett stort utrymme i såväl läroböcker som skolan i helhet. Dock är det intressant att titta på när händelsen blir aktuell. Utifrån resultatet är hoppet att finna hur vissa händelser i samhället påverkar det som får utrymme i läroböckerna och därmed i skolan. Resultatet kan förhoppningsvis även påvisa vikten av att hela tiden hålla diskussionen om förintelsen vid liv i samhället när det gäller denna fasansfulla händelse i vår historia för att på så vis ge händelsen stor plats i skolan.

Vidare är min förhoppning att resultatet ska visa att även om vi tidigare, som min föreläsare menade, försökte sopa det under mattan, nu har gett händelsen större utrymme i skolan för att vi inte ska glömma mörka del av vår historia. Alltså att vi befinner oss i en positiv riktning.

Enligt Hermansson är det läroboken som är den ramfaktor som påverkar och styr undervisningen mest. Det är dessutom böcker som alla någon gång måste läsa, och därför är det viktigt att granska denna litteratur (Hermansson Adler, 2004). Som framtida lärare kommer det säkert att finnas elever med extremistiska åsikter vilka förnekar förintelsen som nazisterna bedrev under andra världskriget. Då är det ju oerhört viktigt att förintelsen får en så pass framträdande roll i läroböckerna så att vi med starka argument kan möta dessa elever.

1.7 Källkritik

När vi diskuterar den nazityska förintelsen under andra världskriget måste vi alltid försöka ha en viss källkritik i bakhuvudet. Teorier har genom åren framställts vilka menar att folkmordet aldrig har ägt rum. Projektet *Levande historia* innebar även att en hemsida på Internet inrättades och adressen är www.levandehistoria.se. Skrivs det istället in www.levandehistoria.com blir det ett besök på en sida som förnekar, eller åtminstone ifrågasätter att förintelsen ska ha inträffat. För barn som är ute på Internet och skall leta information om förintelsen är det inte alltid lätt att se vilken som är den seriösa sidan. Därför är det oerhört viktigt att lägga stor vikt på att tänka källkritiskt.

Torsten Thurén menar att som källkritiker ska alla som har intresse i att ljuga, misstänkas för att göra det. Det går aldrig att tro på en källa utan vidare, oavsett dess tendens. Dock ska det sägas att vissa regeringar, partier, organisationer kan vara mer trovärdiga än andra, fast även den mest ärliga kan ibland tvingas ljuga (Thurén, 2005). Projektet *Levande historia* är en informationsinsats om förintelsen, fast då det borgerligt håll kom förslag om en liknande informationsinsats angående det massmord som begicks i det kommunistiska Sovjetunionen, och detta fick ett nej, kan det, om det dras till sin spets, även ses som politisk propaganda. Alla partier var dock ense om att en informationsinsats om förintelsen var välkommen, vilket inte var fallet när folkmorden i det kommunistiska Sovjetunionen kom på tal. Thurén menar att politisk propaganda räknas till mycket dåliga källor. Dock menar Thurén vidare att om båda parterna är överens är det troligen sant (Thurén, 2005). Missförstå mig inte, jag menar inte på något sätt att informationen i projektet *Levande historia* på något vis skulle vara osann. Det som detta kan visa är snarare en orsak till att kunskapen om förintelsen fått ett sådant uppsving i samhället, medan det folkmord som utfördes i det kommunistiska Sovjetunionen fått stå tillbaka. Om vi hade haft en borgerlig regering vid det aktuella tillfället hade kanske läget varit annorlunda.

2. Forskningsbakgrund

Om förintelsen under andra världskriget finns det oerhört mycket skrivet vilket de flesta känner till. Forskning som relateras till det som denna uppsats har för avsikt att undersöka finns det även tidigare forskning kring och det kommer att redovisas i detta stycke. Projektet *Levande historia* under slutet av 1990 – talet var ett resultat av att regeringen ansåg, efter en undersökning, att svenska ungdomar hade för dålig kunskap om förintelsen. Om just detta projekt finns det mycket litteratur. När vi ser projektet *Levande historia* ur skolans, eller snarare ur läroböckernas perspektiv, är frågan huruvida projektet påverkade utrymmet som gavs åt förintelsen i de svenska läroböckerna för historia? Var det kanske den nya kursplanen i historia som gjorde att förintelsen fick ökat utrymme i läroböckerna, eller gavs det ökat utrymme tidigare?

Undervisningen om förintelsen har idag en central roll i den svenska skolan. I en undersökning där David Mellberg intervjuade lärare i den svenska skolan framgick det att detta var ett område som alla lärare arbetade med, och generellt ansåg vara väldigt viktig. Förintelsen blir en moralisk och värdegrundsmässig bas när mänskliga relationer diskuteras. Frågan är då hur

läraren bör förhålla sig när en palestiniere finns med i diskussionen. Elever av arabisk börd har många gånger inte något övers för judarnas lidande utan ser det judiska folket och den judiska staten som förtryckande ockupationsmakt. Många elever känner att läroböckerna försöker övertala dem att känna medlidande till det judiska folket. Detta leder Mellberg till att reflektera över hur vi ska kunna inkludera invandrargrupperns historia i den svenska skolans undervisning för att på så vis spegla vårt mångkulturella samhälle (Karlsson och Zander, 2004).

I den svenska skolan är det idag en självklarhet att diskutera förintelsen i skolan, det står även utförligt i läroplanen att det är vårt uppdrag att göra det (Lpo 94). I dagens mångkulturella samhälle är det dock inte, för många elever, lika självklart att förintelsen ska stå i fokus. Gerner och Karlsson menar att detta intresse för det nazistiska folk mordet inte enbart har sitt upphov i regeringen Perssons agerande i form av projektet Levande historia, utan att Förintelsen även på ett internationellt plan fått en viktigare roll, då vi i Europa är på jakt efter en kulturell och moralisk värdegrund sedan vi blivit alltmer integrerat (Gerner och Karlsson, 2005). Förintelsens centrala roll gör även att andra folk mord får stå tillbaka, vilket är en av de saker som kommer att undersökas i uppsatsen, då det ska granskas skillnader i läroböcker på framställningen mellan den nazityska förintelsen och det folk mord som det kommunistiska Sovjetunionen gjorde sig skyldiga till.

2.1 Förintelsen

Med begreppet förintelsen avses oftast det systematiska mördandet av Europas judar mellan 1941-1945 som nazisterna gjorde sig skyldiga till. Dock ges ibland en mer generell definition som syftar till den politik vars syfte var att fullständigt förinta en nation eller ett folk som definierats biologiskt som en "ras". Den nazistiska raspolitiken syftade till att utrota de människor som ansågs tillhöra en "lägre stående ras" (Gabrielson, 1999). Antalet offer för det systematiska mördandet i nazityskland mellan 1941-1945 finns det inga fasta siffror på. Dock står det klart att det rör sig om mellan fem och strax över sex miljoner judar. Övriga offer av förintelsen var långt över hundratusen handikappade, utvecklingsstörda och de som ansågs som asociala. Tusentals homosexuella och Jehovas vittnen föll också offer. Dessutom flera miljoner av den civila befolkningen i Polen och sovjetiska krigsfångar (Bruchfeld och Levine, 1998).

Förintelsen var en mycket speciell form av folkmord som saknar motstycke om vi tittar tillbaka i historien. Händelsen har kommit att bli en symbol för ondska i den västerländska civilisationen, och medvetandet om den symbolen tycks sprida sig världen över. När vi tittar på andra folkmord är det oftast till förintelsen vi drar paralleller (Bauer 2001). Trots detta har studieområdet om Förintelsen kännetecknats av tystnad när vi tittar på de svenska historikernas instanser. Inte ens de förnyade intresset för Förintelsen i medierna och hos allmänheten har lett till en motsvarighet av vetenskapliga verk av de professionella historikerna i Sverige. Som svar till detta kan se den historiografiska traditionen i landet, där vi genom metodiska och politiska överväganden har lett oss till tystnad och uteslutande av förintelsen som forskningsobjekt. Även den tvivelaktiga moral som doldes bakom neutralitetspolitiken under andra världskriget spelar sin roll till uteslutandet. Dock befinner vi oss i en positiv riktning genom den svenska regeringens projekt med *Levande historia*, och bildandet av Europas första nationellt finansierade centrum för forskning, utbildning och fortbildning om förintelsen och andra folkmord i historien (Fjellström och Fruitman, 2000).

2.2 Levande Historia

Frågan om hur barn och ungdomar har tillräckliga kunskaper om Förintelsen fick stort utrymme i samhällsdebatten under slutet av 1990 – talet. En undersökning gjord 1997 bland 8000 svenska grundskole- och gymnasieelever visade att nästan trettio procent var tveksamma till att förintelsen under andra världskriget hade ägt rum. Enligt Gabrielson (1999) ledde detta till en debatt som kom att handla om två frågor: Dels hur ungdomarna hade blivit påverkade av de extremistiska grupper som hävdade att förintelsen aldrig hade ägt rum, dels om det var skolan som misslyckats med att ge ungdomarna kunskaper och insikter i frågan. Vidare menar Gabrielson att det under de senaste decennierna ofta har skyllts på skolan då ungdomar har visat sig ha bristfälliga kunskaper inom ett område. Frågan är dock huruvida undersökningen och massmedia gav en rättvis bild av svenska ungdomars kunskaper om förintelsen då det framgick att om vi bortser från de elever som var tveksamma till förintelsen var det endast fyra procent som helt förnekade förintelsen. Vidare inkluderades även elever i årskurs sex, och när dessa räknas bort, minskar andelen osäkra. Detta kan då tolkas som att skolan har stor betydelse för barn och ungdomars kunskap. I vilket fall som helst är det dock så att svenska elevers historiekunskaper måste förbättras, inte minst när det handlar om förintelsen (Gabrielson, 1999). Utifrån det Gabrielson skriver kan vi i så fall konstatera att de svenska historielärarna på de allra flesta håll gjort sitt jobb. Detta på grund av att de flesta ungdomar

inte på allvar kommer i kontakt med förintelsen under andra världskriget förrän i nionde klass. Detta visar i sådana fall även att det är genom skolan de får kunskaper om förintelsen.

Om vi tittar djupare på den undersökning som gjordes om svenska 12-20-åringars hållning till demokrati och medmänsklighet skriver Gerner och Karlsson att denna har fått utstå kritik. I enkätundersökningen, var det endast ett fåtal av frågorna som berörde hållningen till judar och till förintelsen. Dock var det dessa som slogs upp i media och genom statsministerns starka reaktioner fick de ännu större uppmärksamhet. Därtill kan vi lägga hur säkert elever i sjätte klass kan svara på frågor om demokrati och förintelse. Forskarna bakom enkäten har efteråt tagit avstånd från det sätt vilket undersökningen framställdes i medierna. En av forskarna, Stéphane Bruchfeld, menar att i den tredjedel som inte är helt säkra på att förintelsen har ägt rum snarare kan beskrivas som tvivlare, och att de som förnekar omfattar cirka fyra procent. Vi måste även ta i aktning att en del av eleverna, i så fall sannolikt de äldre, som är väl medvetna om vuxenvärldens regler för moral och politisk riktighet, för att provocera valt "fel" svarsalternativ (Gerner och Karlsson, 2005).

När vi tar ovanstående kritik av undersökningen i aktning, kan det frågas huruvida de nazistiska och rasistiska tongångarna under 1990-talet påverkade starten av projektet *Levande historia*. Under detta årtionde begicks åtskilliga brott med nazistiska och rasistiska motiv. Även demonstrationer med extremistisk propaganda förekom runt om i landet. Själv är jag uppväxt utanför den lilla orten Klippan i nordvästra Skåne, vilket fick en plats på kartan genom mordet på afrikanen Gerard Gbeye 1995 som fick stor uppmärksamhet. Dådet utfördes av en sextonåring som var känd för sina nazistiska åsikter i kommunen. Vid denna händelse gick jag i åttonde klass, och under hela min högstadietid och delar av gymnasietid, framförallt början, var det mycket oroligheter i kommunen som grundades i rasistiska och nazistiska motiv. Mediebevakningen på orten var vid denna tid stor, och Klippan målades ut som en mörk plats i Sverige, vilket ibland var rättfärdigt, ibland inte. Detta hör dock till en annan diskussion. Poängen är att liknande extremistiska åsikter och dåd hördes och utfördes på flera håll i landet och kanske var det därför som projektet *Levande historia* blev viktigt från regeringshåll och därför startades upp.

Gerner och Karlsson sammanfattar *Levande historia* som ett gigantiskt historiedidaktiskt projekt som organiserades, finansierades och propagerades av den svenska staten. Varför den

svenska staten tar detta initiativet just då 1997 är dels statsminister Göran Persson upprördhet över att inte alla svenska ungdomar var övertygade om förintelsen vilket undersökningen visat, dels de nynazistiska demonstrationer som ägde rum på flera håll i Sverige på årsdagen av Kristallnatten den 9 november 1997. Denna demonstration ledde till att historie- och samhällslärare hamnade i blåsväder sedan Dagens Nyheter i en ledare givit dem ansvaret för de tilltagande nynazistiska och rasistiska stämningarna hos de svenska ungdomarna. En demonstration för Kristallnatten hade varit otänkbar om lärarna hade fullgjort sitt uppdrag, enligt ledarskribenten. Dock nämndes inte den successiva nedskärning som historieämnet fått utstå (Gerner och Karlsson, 2005).

Syftet med *Levande historia* var att ta upp frågor om medmännisklighet, demokrati och alla människors lika värde. Detta görs med utgångspunkt från förintelsen under andra världskriget. Händelsen måste fungera som en ständig varningsklocka för vad som kan inträffa om vi inte håller debatten om demokrati och människovärde vid liv. Göran Persson, dåvarande statsminister, menar att kunskapen om vad som hände under förintelsen inte får dö med de vittnen som nu börjar bli till åren komna, om vi glömmer riskerar vi att historien upprepar sig. Vänsterpartiets dåvarande partiledare Gudrun Schyman menade 1998 att det var viktigare än någonsin att ha kunskap om förintelsen. Inte bara för att motverka de krafter som menar att händelsen aldrig inträffat utan även på grund av den samhällsutveckling som sker i Europa, vilken har vissa drag som är gemensamma med de förhållande som rådde i Tyskland innan nazismens övertagande av makten i Tyskland. Information och undervisning om nazism och rasism är nödvändigt (Bruchfeld och Levine, 1998).

År 2003 kom projektet *Levande historia* att bli en statlig myndighet, *Forum för levande historia*, där uppgiften var att informera om brott mot mänskligheten med utgångspunkt hos förintelsen (Karlsson och Zander, 2004).

2.3 Läroböckernas vikt för undervisning om förintelsen i skolan

Läroböckerna i skolan är inte obligatoriska, trots detta visar många undersökningar på att läroböckerna har en central roll i vad som tas upp av lärarna i skolan, speciellt i ämnet historia (Karlsson och Zander, 2004). Olika omständigheter gör att det är på detta viset, en förklaring är att det elevaktiva inslaget har fått stryka på foten i takt med att timantalet för ämnet historia minskar, och även att oerfarna lärare känner trygghet i att utgå från läroböckerna, vilka ger

dem fasta ramar. I det långa loppet innebär detta att läromedlens författare hamnar i en ställning där denne många gånger kommer att styra undervisningen i skolan (Hermansson-Adler, 2004). Utifrån detta är en läroboksanalys av när och varför förintelsen kom in i läroböckerna än viktigare. Detta innebär ju i så fall att om mina kommande undersökningar av Förintelsen i läroböckerna visar att förintelsen tidigare endast fått sparsamt med utrymme i böckerna, skulle detta innebära att den förmodligen fått det även i historieundervisningen i stort.

2.4 Den nazi-tyska utrotningen kontra utrensningarna i det forna

Sovjetunionen i skollitteraturen

När historieämnet diskuteras i skolan handlar det många gånger om vad det är i historia som ska förmedlas och även vems historia. Sverige är idag ett mångkulturellt samhälle och inte det nationellt och etniskt homogena som det var för femtio, sextio år sedan. Detta innebär att det idag finns många elevers historia som förbises i den svenska skolan. Detta för att fokus i historieämnet i den svenska skolan ligger på den västeuropeiska historien, vilket även speglar lärarutbildningen där vi blivande lärare till största del lär oss den västeuropeiska historien.

När folkmord diskuteras i skolan vigs ofta stor plats till förintelsen som bedrevs av nazisterna i Tyskland under andra världskriget. Detta är inte så märkligt då denna är den enda specifika händelse som Lpo 94 kräver att lärare i historieämnet undervisar om i skolan (Lpo 94). Hur är det då med det folkmord som bedrevs i Sovjetunionen under Stalins tid?

Gerner och Karlsson (2005) skriver att när Göran Persson lade fram förslaget om en informationsinsats om nazitysklands förintelse under andra världskriget, fick det omedelbart ett gillande av övriga partiledare. När det sedan från borgerligt håll kom förslag om en liknande informationsinsats angående det massmord som begicks i det kommunistiska Sovjetunionen under samma tid, ledde det till meningsmotsägningar. Vänsterpartiet på ena sidan och Folkpartiet på andra sidan förde en diskussion vilken hade starkt ideologiska övertoner. Slutligen kom förklaringen till att enbart välja en informationsinsats av förintelsen som nazisterna bedrivit. Denna förklaring var att kommunismen var på utdöende vilket inte var fallet med nazismen. Massmorden som det kommunistiska Sovjetunionen gjort sig skyldig till betraktades alltså från regeringshåll inte som någon angelägen eller levande

historia, på grund av att det inte kunde knytas till de dåvarande samhällsproblemen (Gerner och Karlsson, 2005).

3 Problemprecisering

Utifrån ovanstående text är syftet i kommande undersökning att titta på hur den nazityska utrotningspolitiken skildrats i svenska läroböcker för historia som riktar sig mot grundskolans senare år och gymnasiet.

Innan vi går in i den undersökande delen kan det vara på sin plats att friska upp minnet angående vilka frågeställningar uppsatsen behandlar:

Frågeställning:

Hur skildras den nazityska utrotningspolitiken i läroböcker i historia vilka riktar sig mot grundskolans senare år och gymnasiet från 1945 till idag? Hur påverkade projekt Levande historia dess framställning?

Hur skildras det folk mord som det kommunistiska Sovjetunionen svarade för på i förhållande till det folk mord som nazisterna i Tyskland svarade för under andra världskriget i den svenska skollitteraturen?

4 Empirisk undersökning

4.1 Förintelsen då den inte fanns....

Carl Grimbergs bok, *Sveriges Historia*, är skriven 1948 och är en lärobok för elever som går i folkskolan. I bokens andra del, vilken är den största av de två delar skriver författaren även om världshistorien jämte den svenska historien. Under rubriken *Andra världskriget* skriver författaren om hur kriget utspelade sig, med dess politiska spel. I stycket tar författaren ingående upp hur kriget slutade, och om bildandet av Förenta nationerna. Allt som allt får andra världskriget ett utrymme på sju hela sidor. Dock skrivs det inte ett enda ord om den förintelse av judar och andra människor som nazisterna såg som "lägre stående". Här finns ingen antydning om att något sådant skulle ha inträffat under andra världskriget. Detsamma gäller även det folk mord som begicks i Sovjetunionen under denna period, inte heller detta skrivs det något om.

4.2 Förintelsen som nämns

Allmän historia för gymnasiet är skriven av Bäcklin, Holmberg, Lendin, och Valentin år 1954. I denna bok ger författarna perioden 1920-1945, vilken de kallar *Demokrati och diktatur* ganska stor plats, i jämförelse till Grimbergs bok, närmare bestämt tjugotre sidor. Om förintelsen skrivs det att:

"Judeförföljelserna drevs till sin spets under andra världskriget, då man sökte utrota alla judar i Tyskland och i de ockuperade länderna. Man beräknar, att de nazistiska judeförföljelserna kostade över 5 millioner judar livet".

(Bäcklin, Holmberg, Lendin, och Valentin, 1954, sidan 368)

Utöver detta nämns det att många var motståndare till nationalsocialismen spärrades in i koncentrationsläger. I slutet av kapitlet beskrivs det hur kriget skördat många civila offer, mycket på grund av det utrotningskrig som diktaturländerna bedrev mot sina fiender. Nazisternas judeförföljelser med dess koncentrationsläger och de ryska kommunisternas slavläger krävde otaliga offer. Ett sådant förakt för människovärden var en otrolig moralisk förnedring, vilket världen tidigare inte skådat (Bäcklin, Holmberg, Lendin, och Valentin, 1954). Totalt sett skrivs nio rader om krigets konsekvenser för den civila befolkningen. Om förintelsen skrivs fyra rader.

I Erlandson, Wichman och Berganders *Allmän historia* för den 3-åriga realskolan från 1959, beskrivs perioden 1920-1945 på sjutton sidor. Om förintelsen skriver författarna hur ett utrotningskrig sattes igång mot judarna, vilka beskylldes för Tysklands alla olyckor. Vidare beskrivs att koncentrationsläger fylldes av dem som var motståndare till nazismen. Efter kriget behövde civilbefolkningen inte längre leva i skräck och koncentrationslägrens offer blev fria, vilka var märkta av hunger, terror och tortyr. Judarna hade blivit offer för nazismens omänskliga förföljelser (Erlandson, Wichman och Bergander, 1959). Detta är allt om förintelsen som tas upp i denna lärobok, vilket omfattar ca fyra rader. Inget om hur många som föll offer för koncentrationsläger, utan i stort sett bara att det funnits koncentrationsläger under Andra världskriget och att det drabbar Judar. De folkmord Stalin gjorde sig skyldig till nämns inte i denna bok.

Sven Wikberg är författare till *Ungdomens världshistoria* och denna bok riktar sig mot ungdomarna på det högre folkskolestadiet och i realskolan. Denna bok beskriver hur Gestapo förföljt och terroriserat den opposition som funnits mot nazisterna i Tyskland. Motståndarna torterades, avrättades eller spärrades in i koncentrationsläger (Wikberg, 1961). Detta är vad som skrivs om den nazistiska utrotningspolitiken under andra världskriget och detta får plats på mindre än fem rader. Mellankrigstiden och andra världskriget får ett utrymme på nio sidor i denna bok vilket, enligt min åsikt, inte är speciellt mycket. Det finns inga bilder som förstärker bilden av förintelsen, och det skrivs inget om hur många som fick sätta livet till på grund av de tyska nazisterna, vidare får vi endast veta att det är dess motståndare som drabbas. Att ett folkmord ska ha ägt rum i dåvarande Sovjetunionen finns inget skrivet om.

1971 gav Tham, Kumlien och Lindberg ut boken *Folkets historia*. Denna lärobok riktar sig mot gymnasieskolans treåriga ekonomiska och fyraåriga tekniska linjer. Under rubriken *Diktaturstaterna* i kapitlet *Mellankrigstiden* tar boken upp hur nazisterna, sedan de tagit makten, inrättade koncentrationsläger då de politiska fångarna inte fick plats i de vanliga fängelserna. Förföljelserna mot judarna startar även nu. I kapitlet *Andra världskriget* beskriver boken hur den nazistiska terrorn når sin höjdpunkt under kriget, inte bara i Tyskland utan även i de tyskockuperade områdena. Det inrättades allt fler koncentrationsläger vilka fylldes med regimens offer. De sadistiska tortyrerna mot nazisternas motståndare var vanlig. Judeförföljelserna var utrotning i stor skala. Uppskattningsvis fick mellan fem och sex miljoner judar sätta livet till på grund av den nazistiska förintelsen under andra världskriget. De flesta av dessa dog i gaskamrar. Även massavrättningar av oskyldiga människor i

tyskbesatta områden var vanligt (Tham, Kumlien och Lindberg, 1971). Detta är vad författarna tar upp om den nazistiska förintelsen under andra världskriget. Det som tas upp om denna utrotningspolitik omfattar ca fjorton rader i denna lärobok. Det som skrivs hittas under kapitlen Mellankrigstiden och Andra världskriget, vilket tillsammans utgör sextioåtta sidor. I boken finns en bild på en halv sida, där det finns text till. Bilden är från koncentrationslägret vid Buchenwald och beskriver en last med döda människor som ligger på varandra. Bredvid står soldater och diskuterar något. Bilden beskriver på ett bra sätt det lidande som många människor utsattes för under andra världskrigets förintelse. I övrigt kan vi konstatera att utrotningspolitiken inte får ett alltför stort utrymme i denna bok, speciellt inte med tanke på hur stort utrymme mellankrigstiden och andra världskriget får. De folkmord som skedde i dåvarande Sovjetunionen får i denna bok inget utrymme.

4.3 Förintelsen får utrymme

Historia 1-2-3 är en grundbok för högstadiet. Författare är Hildingson och Husén och boken är från 1978. I boken beskrivs hur judarna fick det sämre sedan Hitler kommit till makten. Förföljelserna mot dem blev alltmer våldsamma och 1935 var de inte längre tyska medborgare. Vidare beskrivs Himler, som var chef över Gestapo, mer än någon annan gjorts ansvarig för miljonmorden på judar, och övriga "fiender" till nazisterna. Under rubriken *Den ofattbara grymheten* beskrivs att miljoner människor torterats och dödats, och hur behandlingen mot judarna varit värst. Morden på judarna nådde sin kulmen under perioden 1941-1945, då judarna fördes samman i koncentrationsläger. Vidare beskrivs hur judarna fick arbeta så länge de hade krafter för att sedan möta döden i gaskamrarna. Fångarna användes även som försöksdjur och torterades. Författarna skriver att det räknas med att cirka tolv miljoner togs in i dessa läger, sju miljoner, varav sex miljoner judar, förlorade sina liv här. I boken finns även bilder vilka skildrar förintelsen. En bild visar en avrättning vid kanten av en massaker i Tjeckoslovakien. En bild visar ett foto på syskonen Hans och Sofie Scholl, som föll offer för nazisterna. Detta på grund av att de tillhörde motståndsrörelsen "Vita rosen". Om Stalins utrensningar under samma tid beskriver författarna i kapitlet Tsarernas Ryssland hur miljoner människor avrättades eller förvisades till Sibirien för tvångsarbete (Hildingson och Husén, 1978). I denna lärobok står det alltså inget om de Sovjetkommunistiska utrensningarna i kapitlet andra världskriget utan i stället i kapitlet Tsarernas Ryssland. Stalins utrensningar beskrivs på ett eget stycke på sexton rader, det finns dock inga bilder som styrker texten. Mellankrigstiden och andra världskriget får i denna bok ett utrymme på arton sidor,

och det som skrivs om den tysk-nazistiska utrotningen tar upp cirka fyrtio rader. Dessutom finns det som sagt två bilder vilka tillstyrker den förintelse de tyska nazisterna bedrev under andra världskriget.

Grepp om historien gavs ut 1983 av Bengt Åke Häger och är skriven för att användas som basläromedel i gymnasieskolan. I kapitlet *Mellan två världskrig* står det under rubriken *Tyskland* hur en hemlig statspolis kallad Gestapo, jagade politiska motståndare vilka sattes i de inrättade koncentrationslägren. Vidare beskrivs hur judarna fick mindre och mindre rättigheter, bland annat att inneha offentliga tjänster. Om Sovjetunionen skriver författarna att polis och militär skickade deporterade miljoner bönder som gjorde motstånd mot regimen till slavarbetsläger i norr. Vidare beskrivs det hur utrensningar mellan åren 1934-1938 skakade samhället. Miljontals människor skickades till slavläger alternativt avrättades direkt. I kapitlet *Andra världskriget* beskrivs det under rubriken *Bakom fronterna* hur nazisterna systematiskt dödade miljontals människor i koncentrationsläger, framförallt drabbade var judarna. Vidare beskrivs att både tyskar och ryssar förflyttade stora folkgrupper under förhållande vilka orsakade mångas död. Nazisterna anlade under krigets senare år många koncentrationsläger och i några av dessa läger förekom systematisk utrotning av framförallt judar. Först hade nazisterna försökt få dem att utvandera, sedan fanns tanken att samla dem i ett område i Polen, istället blev det alltså folkmord, vilket kallades ”den slutliga lösningen”. Judar från alla tyska områden fördes antingen direkt till utrotningsläger eller via ghetton för att sedan hamna i dessa utrotningsläger. Mellan fem och sex miljoner judar anses ha gått detta öde till mötes. I boken finns även en bild som skildrar förintelsen. Bilden är från koncentrationslägret i Bucheneald och här skildras hur fångarna tryckts ihop i små utrymmen. Ser även att fångarna svälter då de är väldigt magra (Häger, 1983). När Hägers bok undersöks ser vi att varken de tysk-nazistiska eller Sovjetkommunistiska folkmorden under andra världskriget får speciellt stort utrymme. Den nazistiska utrotningspolitiken får fyrtiofem rader i de båda kapitlen *Mellan två krig* och *Andra världskriget*. Dessutom ska det poängteras att boken är strukturerad så att varje sida har två spalter med text vilken innebär att en rad endast är en halv rad, vilket är viktigt när vi jämför denna bok med övriga läroböcker. Det innebär då att vi hamnar på tjugotre rader som behandlar den förintelse av judar vilken nazisterna bedrev under andra världskriget. Den terrorn med dess folkmord som bedrevs i Sovjet under andra världskriget får ett utrymme på tjuugo rader, vilket i jämförelse med övrig litteratur motsvarar tio rader. Antalet sidor vilka behandlar mellankrigstiden och andra världskriget då dessa folkmord framförallt ägde rum är fyrtiosex sidor. Där finns som sagt en bild som skildrar det

tysk-nazistiska folkmordet, någon motsvarighet till Sovjetkommunisternas folkmord finns inte.

Den andra upplagan av *Alla tiders historia* riktar sig mot gymnasiet och denne beskriver hur den tyska nazismen beredde vägen för en systematisk utrotning av över tio miljoner människor, främst judar. Det tyska herrefolket skulle förädlas genom renodling av den germanska rasen. Den rasen som stod lägst var judarna, och utrotningen av denna ras var som störts under andra världskriget. Vidare beskrivs det under rubriken *Motstånd, tvångsarbete och utrotning* hur ryssarna skickade krigsfångar och sådana som samarbetat med tyskarna till slavarbete. Nazisternas motståndare och framförallt judarna utrotades i koncentrationsläger (Bergström, Löwgren och Almgren, 1989). I boken finns inga bilder som visar på de folkmord som skedde under andra världskriget. De sidor som behandlar perioden då folkmorden ägde rum är femton till antalet. Tjugoåtta rader i dessa kapitel behandlar den tysk-nazistiska utrotningspolitiken. Om dåtidens utrensningar i Sovjetunionen beskriver författarna hur det på Stalins initiativ skedde omfattande utrensningar inom det egna partiet. Två miljoner skickades antingen till tvångsläger, i fängelse eller avrättades. Om detta ges det ett utrymme på tolv rader i boken.

1996 års upplaga *Alla tiders historia A* är skriven av Bergström, Löwgren och Almgren. I denna bok beskrivs det hur terrorn mot judar blev alltmer systematisk under 1930-talet för att under andra världskriget gå över till planmässig utrotning. Detta finner vi under rubriken *Likriktning och judeutrotning* i kapitlet *Mellankrigstiden*. Här beskrivs även den propagandan nazisterna bedrev, där avvikelser inte hos människor inte var tillåtna, och hur den germanska "rasen", "arierna" skulle förädlas. Författarna tar i stycket upp hur nazisterna genom utrotningsläger som Auschwitz och Treblinka hade gaskammare för att döda så många som möjligt. Här beskrivs det att cirka tio miljoner människor förlorat livet under vad som kallas förintelsen. Bland dessa var cirka sex miljoner judar och en halv miljon romer. Detta följs av ett kapitel som handlar om kommunistisk diktatur i Sovjetunionen. Här skrivs det hur omfattande utrensningar skedde inom det kommunistiska partiet där cirka två miljoner skickades till arbetsläger, blev fängslade eller avrättades. Vidare skriver författarna att flera miljoner människor miste livet genom Stalins terror, dock är antalet dödade inte klarlagt. I kapitlet *Andra världskriget* under rubriken *Motstånd, tvångsarbete och utrotning* finner vi mer om folkmorden under andra världskriget. Här beskrivs det totala kriget med dess slavarbets- och koncentrationsläger. Ryssarna skickade många krigsfångar till slavarbete. Tyskarna

utrotade judar och motståndare till nazismen. Här finner vi dessutom en rapport som en tysk officer från 1942, vilken beskriver judarnas lidande. Här beskrivs hur judar får klä av sig, lämna värdesaker och kvinnor som får klippa av håret. Efter det får judarna som inkluderar män, kvinnor och barn möta gaskamrarna (Bergström, Löwgren och Almgren, 1996). I denna bok får den nazistiska förintelsen av judar ett utrymme på nitton rader. Dessutom en rapport av tysk officer som skildrar judarnas lidande som omfattar tretton rader. Detta gör att vi totalt kommer upp i trettio två rader. Det finns ingen bild som tillstyrker bilden av förintelsen i boken. Det som tas upp om de sovjetiska kommunistmorden är mer sparsamt. Deras utrotningspolitik får ett utrymme på sex rader, och inte heller här finns bilder som skildrar utrotningen som bedrevs under andra världskriget.

4.4 Förintelsen får stort utrymme i skollitteraturen

Hildingson och Huséns bok *Historia i grundskola åk 8*, från 1966, är en lärobok som, precis som titeln beskriver, anpassar sig för årskurs åtta. Upprinnelsen till andra världskriget och själva kriget tar upp 17 sidor i denna bok. Här ser vi hur Förintelsen har fått en ganska framträdande roll då här bland annat finns två bilder vilka beskriver ödet för två människor som sattes i ett koncentrationsläger. Hildingson och Husén driver om Erich Mühsam som avled i koncentrationslägret Oranienburg 1934, Karl von Ossietzky som samma år som han blev tilldelad Nobels fredspris även sattes i koncentrationsläger, där han fick utstå misshandel och blev väldigt sjuk. Dock står det inte vilket öde han gick till mötes. Bilden och texten till utgör totalt en hel sida. Vidare beskrivs det i boken att det under förintelsen var cirka sex miljoner judar som mördades i koncentrationsläger. Förföljelserna mot judarna startade så fort nazisterna kom till makten, och nådde sin kulmen mellan åren 1941-1945. De fördes samman till koncentrationsläger där de gasades ihjäl. Författarna tar även upp mer ingående om hur koncentrationslägren fungerade. Cirka tolv miljoner människor miste livet i de tyska koncentrationslägren. Om folkmorden i Sovjetunionen under samma period beskrivs det att ca fem miljoner bönder förvisades till tvångsarbete i Sibirien och att det skett "utrensningar" inom partiet (Hildingson och Husén, 1966). Här ses en klar förändring i förhållande till tidigare läroböcker. Genom att titta på det som refererats kan vi se en markant skillnad i omfånget i läroböckerna om förintelsen. I denna bok finns även en rubrik vilken lyder "Miljoner mord". Om vi ser till radantalet som behandlar förintelsen uppnår vi femtiotre rader vilket är stor skillnad mot de tidigare läroböcker som granskats. Dessutom finns det som sagt

två bilder, en som täcker över en halv sida, vilket även det påvisar att förintelsen i denna bok får en större plats än i tidigare undersökta läroböcker.

Faktabok historia är en lärobok som kom ut 1972 och riktar sig mot elever på högstadiet. Författarna är Modie och Moen. I kapitlet *De båda världskrigens* tid skriver författarna hur judarna fick det allt sämre sedan nazisterna tagit makten i Tyskland och hur detta ledde till de fasansfulla judeutrotningarna. Vidare beskrivs hur Himmlers hänsynslösa människojakt gjorde honom till en av de mest hatade nazisterna. Himmler var chef över Gestapo vilka kastade misstänkta motståndare i koncentrationsläger. I kapitlet finns det en rubrik vilken lyder *Koncentrationslägren* där författarna beskriver hur koncentrationsläger upprättades efter Hitlers makttagande. Även i de ockuperade länderna kom det att upprättas koncentrationsläger. 1941 bestämdes det att judar systematiskt skulle mördas i det tyskockuperade Europa. Judarna samlades i koncentrationsläger där de gasades ihjäl. Utrotningen drabbade även de folk vilka nazisterna betraktade som mindervärdiga. Boken beskriver att cirka fem miljoner föll offer för nazisternas massmord. Det finns även en bild med text till som tillstyrker förintelsen, i vilken vi kan se hur judar förs bort för transport till Treblinka där avrättning väntade (Modie och Moen, 1972). Om mellankrigstiden och andra världskriget lämnar författarna ett utrymme på arton sidor. Den tysk-nazistiska utrotningen får i denna lärobok en ganska framträdande roll, cirka sextiofem rader behandlar den nazistiska utrotningspolitiken. Dessutom en bild som förstärker framförandet. Detta är, om vi tittar på tidigare läroböcker, ett ganska stort utrymme, speciellt om vi titta på hur många sidor som ges åt mellankrigstiden och andra världskriget. Att det ska ha skett ett folkmord i det Sovjetkommunistiska samhället under denna period finns det inte så mycket skrivet om i denna bok. Det beskrivs i kapitlet *Stalins Sovjetunionen* att de som hade andra åsikter än Stalin utsattes för förföljelse. Många av dessa avrättades, och miljoner människor skickades till tvångsarbete i Sibirien. Längre fram kan vi läsa att Chrustjev, som efterträdde Stalin, beskyllde Stalin för massavrättningar och tvångsflyttningar (Modie och Moen, 1972). Det som behandlar ovanstående tar upp ett utrymme på sju rader, vilket kan sättas i perspektiv till att hela kapitlet är på fyra sidor. Att det ska ha skett ett omfattande folkmord går inte direkt att utvinna av texten, enligt min uppfattning. Det går dock att konstatera att människor har mördats, dock inte i vilken utsträckning.

Följ med genom tiderna är titeln till Hägers bok, vilken riktar sig till ungdomar som går på högstadiet. I kapitlet *Demokratins kris* och *Andra världskriget* beskriver hur Stalin med hård hand slog ner all opposition och de utrensningarna under hans styre kostade miljontals människor livet. I det nazistiska Tyskland tvingades motståndare in i koncentrationsläger, bland annat blev många judar, vilka sågs som landets olycksfåglar, satta i dessa läger. Under rubriken *Folkmorden* kan vi läsa att Hitler 1941 bestämde sig för att utrota Europas judar. Till att börja med sköts judarna i de ockuperade länderna, då detta tog för lång tid anlades fler koncentrationsläger till vilka judarna skickades där de systematiskt dödades i gaskamrar. Det var inte bara judar som dödades i gasades ihjäl, utan även andra människor som nazisterna såg som dåliga raser, exempelvis polacker och ryssar. Tolv miljoner människor beräknas ha fått sätta livet till i koncentrationslägren, varav cirka hälften var judar. I boken hittas en bild på Anne Frank som dog i koncentrationslägret Bergen-Belsen, dessutom finns en bild på en massgrav i ett förintelsläger (Häger, 1985). I denna lärobok får den tysk-nazistiska utrotningspolitiken ett ganska stort utrymme, den Sovjetkommunistiska får desto mindre. Boken ger mellankrigstiden och andra världskriget ett utrymme på elva sidor. Den tysk-nazistiska utrotningspolitiken får nästintill en hel sida till förfogande, dock ingår bilderna till detta. För att få en rättvis undersökning behövs det skrivas hur många rader som skrivs om detta, vilket är ca 70 rader. Det som skrivs om det folk mord som Stalin bedrev står det betydligt mindre om, åt detta ges fem rader.

4.5 Förintelsen blir väldigt framträdande

Göran Körner och Lars Lagheim är författare till boken *Historia – Världskrigens tid*. Denna bok riktar sig mot årskurs sju till nio. Boken är skriven 1995, och i denna beskrivs utrotningspolitiken med dess förintelse under kapitlen *Diktaturer under mellankrigstiden* och *Andra världskriget*. Det beskrivs hur Hitler propagerade för att Tyskland skulle ”renas” från underlägsna raser, efter att han tagit makten i landet. Vidare beskrivs motståndare till nazismen sattes i koncentrationsläger och att de som var hårdast utsatta var judar, zigenare, homosexuella, fackföreningsfolk och religiösa. Under en rubrik beskrivs det hur befolkningen var rädda för att hamna i det ökända koncentrationslägret Dachau, och nästan inte vågade prata för rädslan att säga någon fel och därmed skickas till just Dachau. Under rubriken *Jakten på judar och zigenare* beskrivs hur terrorn mot judar och zigenare ökade under hela 1930-talet. Här beskrivs att allt fler judar tvingades till ”arbetstjänst”, vilket i praktiken innebar tvångsarbete i koncentrationsläger. Till slut beslöt de ledande nazisterna att alla judar

skulle utrotas. I boken finns även en rubrik som heter *Diktaturens ansikte* där författarna skriver om hur diktatorn styr med järnhand genom samhällskontroll, terror och propaganda. I kapitlets avslutande del tar boken upp syskonen Hans och Sophie Scholl som var unga i 1930-talets Tyskland. Senare kom syskonparet att ingå i motståndsrörelsen Vita Rosen som kämpade mot nazismen. Medlemmarna spåras snart av Gestapo och syskonen skickas i döden genom giljotinen. I kapitlet *Andra Världskriget* under rubriken *Krigsförbrytarna och skulden*, skrivs att en av anledningarna till att krigets offer blev så många var på grund av den fullständigt satanistiska omänsklighet som rådde i sovjetiska fångläger och nazistiska utrotningsläger. Under rubriken *Utrotningslägren* beskrivs hur de allierade nästan inte kunde tro sina ögon när de kom fram till de tyska koncentrationslägren. Bättre blev det inte när de fick syn på gaskamrarna och människougnarna. De fångar som fortfarande levde var vandrande skelett. Vidare skrivs om hur Hitler redan under de första åren av kriget beslutat sig för att alla Europas judar skulle utrotas, vilket var elva miljoner. Det beskrivs även hur SS-förbanden spårade och jagade judarna och hur dess kläddes av och gasades ihjäl. De kunde avrätta ett par tusen om dagen och de får bära ansvaret för ca sex miljoner judar och även en miljon andra människor som exempelvis zigenare. Boken tar även upp olika människors öden under andra världskriget. Här finns historien om Anne Frank som föll offer för nazisternas utrotning där utdrag ur hennes dagbok gjorts. Ilse Koehn som fick se sina föräldrar skiljas för att hennes pappa var halvjude, Ilse överlevde och blev författarinna. Vidare finns ett utdrag ur Elie Wiesels bok *Natten* som handlar om dennes upplevelser under andra världskriget. Utdraget i denna bok handlar om hur hon blir satt i arbetslägret Buna, och skildrar en natt då hon nästan ger upp (Körner och Lagheim 1995). I denna bok får den nazistiska utrotningspolitiken med dess förintelse mycket stor plats. Här finns även mycket skrivet som rör förintelsen, inte direkt information om detta fast det snuddar vid den. Om mellankrigstiden och andra världskriget skrivs det trettioåtta sidor. Om den utrotningspolitik som bedrevs av nazisterna ägnas drygt två sidor. På dessa sidor finns även en stor bild med döda judar. Dessutom finns en mindre karta som visar alla koncentrationsläger som upprättades under nazisternas regim. I kapitlet ägnas fyra sidor åt människor som blev utsatta för det judehat som fanns hos nazisterna, dessutom finns bilder på flera av dem. Några av dem som det berättas om överlevde, några gjorde inte det. Antalet rader som skrivs om utrotningspolitiken som bedrevs är sextioåtta. Vi får dock även räkna med den text som behandlar människor som utsattes för den nazistiska utrotningspolitiken och då hamnar vi istället på trehundra femton rader som handlar om förintelsen av judar och andra folk vilka nazister såg som "lägre stående". Det folkmord som det kommunistiska Sovjetunionen gjorde sig skyldiga till

beskrivs på tjugo rader. Författarna skriver att Stalin var en av vår tids absolut värsta diktator. Om befolkningen inte lydde honom blev de avrättad eller skickad till arbetsläger där de ofta inte överlevde. Det skedde jättelika utrensningar under hans ledning. Exakt hur många som i dessa utrensningar är oklart, det handlar dock om minst tjugo miljoner människor (Körner och Lagheim 1995). Anmärkningsvärt är att detta är första läroboken där det finns en siffra på hur många som föll offer i denna tidens Sovjetunionen.

4.6 Förintelsen i läroböckerna efter projektet Levande historia

Läroboken *Epok* är anpassad för A-kursen i historia på gymnasiet. I kapitlet *Diktatureernas framväxt* beskrivs det hur klimatet i Tyskland hårdnade sedan Hitler kommit till makten. Motståndare till regimen sattes antingen i fängelse eller i koncentrationsläger. De som drabbades hårdast var judarna vilka utsattes för förföljelser och framtogs sina rättigheter. Under rubriken *Koncentrationsläger* beskrivs hur nazisterna redan 1933 lät uppföra dessa. Främst var det judar som fyllde dessa läger, även andra som sågs som politiska motståndare fördes dock hit. 1942 beslutar nazisterna att alla judar ska likvideras, vilket kallas ”den slutgiltiga lösningen”. Förintelsen beräknas ha kostat sex miljoner judar livet, dessutom fick miljoner andra människor sätta livet till då de sågs som nazismens motståndare. På denna sida finns två bilder som styrker texten, en på ingångsporten till Auschwitz-Birkenau och en på fångar i koncentrationslägret Buchenwald. Vidare beskrivs det under rubriken *Krigets offer* i kapitlet *Andra världskriget* att de förintelseläger låg i det tysk-ockuperade Polen, och att många läger använde giftgas för att döda. Grymheter och våldsdåd förekommer i alla krig men den systematiska utrotningen som nazisterna drev av hela befolkningsgrupper har inga motsvarigheter (Elm och Thulin, 2000). När vi tittar på utrymmet som ges åt den nazityska utrotningspolitiken under andra världskriget är det kommer vi upp i cirka två sidor, då är dock bilderna inräknade. Räknar vi dessutom med det som skrivs om hur judarna får det sämre och sämre, som ändå inte behandlar just den utrotning som skulle komma hamnar vi på tre sidor. Antalet rader som behandlar just den nazityska utrotningspolitiken är femtio rader. Det folk mord som skedde i Sovjetunionen under Stalins tid behandlas inte i kapitlen *Diktatureernas framväxt* eller *Andra världskriget* utan istället under kapitlet *Ryssland från tsardöme till sovjetstat* och här under rubriken *Stalinism*. Här beskriver författarna hur miljontals människor avrättades eller dog i de arbetsläger de hade skickats till. Tvångsarbete i stor skala infördes under Stalins regim Det beskrivs även att Stalin lät avrätta dem han misstänkte samarbete med Hitler strax före andra världskriget (Elm och Thulin, 2000). Detta är allt som

skrivs om det folk mord som Stalin bedrev i dåvarande Sovjetunionen och det får ett utrymme på nio rader i denna bok. Det kan konstateras att det även här ligger en klar fokus på den utrotning som bedrevs i det nazistiska Tyskland.

Levande historia är en samhällsorienterad lärobok som riktar sig mot skolåren 6-9. Författarna Hildingson och Hildingson beskriver de massmord som utfördes i det kommunistiska Sovjetunionen i kapitlet *Ryssland blir Sovjetunionen*. Det berättas att Stalin direkt efter maktövertagandet började rensa ut sina motståndare genom avrättning. Det förekom utrensningar inte bara inom det egna partiet utan inom alla yrkesgrupper. Miljontals människor sändes även till fångläger i Sibirien. Boken ger ingen exakt siffra på antalet som omkom under Stalins terror, utan säger att mellan en och två miljoner människor avrättades och uppemot tjugo miljoner människor dog på grund av den omänskliga behandlingen som rådde under transporter till fångläger och i dessa fångläger (Hildingson och Hildingson, 2003). De mord som Stalin gjorde sig skyldig till får i sig författarna till denna bok ett ganska stort utrymme, närmare bestämt en sida. Till detta ska sägas att på denna sida får en bild på Stalin även plats. Antalet rader som ägnas åt dessa mord fyrtioåtta vilket är en stor ökning i förhållande till tidigare granskad skollitteratur.

I kapitlen *Mellan två världskrig* och *Andra världskriget* beskrivs hur nazisterna såg judarna som förrädare och beskriver hur judarna använts som syndabockar i Europa under många hundra år. Under rubriken *Hitler blir diktator* skrivs det hur det första koncentrationslägret, Dachau, byggdes 1933, i vilket nazisterna spärrade in sina politiska motståndare. Judarna fick det allt sämre och fråntogs så småningom sina medborgerliga rättigheter. Under rubriken *"Den slutgiltiga lösningen"* i kapitlet *Andra världskriget* beskrivs den nazityska utrotningspolitiken på två hela sidor. Inom dessa sidor rymmer även en bild på en grupp kvinnor och barn som står utanför en järnvägsvagn, vilken ska ta dem till förintelslägret Auschwitz-Birkenau. Här beskrivs hur det nazisterna byggt upp koncentrationsläger och förintelsläger. I koncentrationslägren hölls människor inspärrade under fruktansvärda förhållanden, bland annat användes fångarna som försöksdjur i olika experiment. Förintelslägren hade ett enda syfte, att döda. Här beskrivs att målet som Hitler hade var att förinta alla Europas judar. Totalt sett mördades sex miljoner judar, varav tre miljoner avrättades i lägren. De andra tre miljoner judar dog under transporter, svält eller massavrättningar. Andra människor som nazisterna såg som fiender var handikappade och homosexuella. Även romerna drabbades av nazisternas hat. Dessa två sidor vilka behandlar

den nazityska utrotningspolitiken avslutar författarna med att diskutera hur mycket omvärlden kände till den utrotning av nazismens ”fiender” som pågick under andra världskriget. Det beskrivs att det fanns en utbredd judefientlighet och att många bara skratta åt de fullastade vagnarna på väg till förintelselägren (Hildingson och Hildingson, 2003). Författarna till denna bok ger den nazityska utrotningspolitiken ett stort utrymme i denna bok. Om utrotningen av Europas judar ägnas som sagt två hela sidor, vilket innebär etthundrasju rader. När vi tittar på det som behandlar hur judarna fick det sämre och sämre, vilket ledde till minskade rättigheter och uteslutande får det ett utrymme på tjugo rader. Detta ser vi är ett stort utrymme som lämnas åt den nazityska utrotningspolitiken.

5 Diskussion

5.1 Hur skildras den nazityska utrotningspolitiken i läroböcker i historia vilka riktar sig mot grundskolans senare år och gymnasiet från 1945 till idag? Hur påverkade projekt Levande historia dess framställning?

När jag tittar på min första frågeställning i denna uppsats kan det ganska snabbt konstateras att det under årens lopp skett en ganska stor förändring i både utrymmet som ges, och även dess framställning, vilket ju ofta går hand i hand. Den första boken som undersöktes var Carl Grimbergs bok från 1948 vilken överhuvudtaget inte tar upp något om någon utrotning av judar. Dock får man se till att boken är utgiven endast tre år efter andra världskrigets slut, vilket kan vara en anledning till utelämnandet. Dock behandlas krigets förlopp vilket innebär att även förintelsen borde ha fått utrymme. När vi jämför med den senast utgivna bok som används i undersökningen, *Levande historia*, ser man att det skett något på vägen. Om man tittar på det utrymme som getts åt den nazityska utrotningspolitiken under andra världskriget kan det konstateras att det gått från inget utrymme alls, för att sedan få några fåtal rader, det nämns i sambandet snarare än att få en framträdande roll. Fram till 1966 får utrotningspolitiken ett utrymme på mellan noll till nio rader. I den undersökta boken från 1966, Hildingson och Huséns bok *Historia i grundskola åk 8*, sker en kraftig ökning. Boken ger femtiotre rader åt behandlingen av den nazityska utrotningspolitiken. Här finns även för första gången i undersökningen en bild som skildrar förintelsen med dess offer. Härefter är utrymmet ganska varierande, dock går det inte ner till det lilla utrymmet som gavs innan 1966, dessutom ser vi hur bilder som skildrar förintelsen ständigt är förekommande i alla böcker utom de båda upplagorna av *Alla tiders historia* som använts i undersökningen. När vi

går framåt i tid ser vi hur utrymmet ytterligare för förintelsen ökar Hägers *Följ med genom tiderna* från 1985 för att minska i Bergströms, Löwgrens och Almgrens *Alla tider historia* från 1989.

När vi sedan kommer till Körners och Lagheims lärobok, *Historia - Världskrigens tid*, får förintelsen ett väldigt stort utrymme. Boken är skriven 1995 och här ligger verkligen en stor fokus på den nazityska utrotningspolitiken med dess konsekvenser. När vi räknar allt som behandlar detta når vi ett radantal på trehundra femton rader. Dock ska tilläggas att, vilket även skrivs i undersökningen, att det i dessa sidor även inkluderar skildringar av människor som drabbats av nazismens utrotningsförsök av judar under andra världskriget. Faktum kvarstår, i denna lärobok ger författarna förintelsen ett mycket stort spelrum. I 1996 års upplaga av *Alla tiders historia* ser vi att det inte ägnas alls så mycket åt förintelsen som i *Historia - Världskrigens tid*.

Två av böckerna i min undersökning är skrivna efter det omtalande projektet *Levande historia*. Här ges som väntat ett stort utrymme åt den nazityska utrotningspolitiken under mellankrigstiden och andra världskriget. Dock ska det sägas att varken *Epok*, som beskriver den nazityska utrotningspolitiken på femtio sidor, eller *Levande historia*, som ger densamma etthundra tjugosju rader, kommer upp i det utrymmet som Körner och Lagheim gett i deras *Historia – Världskrigens tid från 1995*.

I denna undersökning har läromedel för historieämnet granskats, vilka riktar sig mot grundskolans senare år och gymnasiet. Det som kan konstateras är att det ges ett större utrymme åt den nazityska utrotningspolitiken i de läroböcker som riktar sig mot grundskolans senare år än de som riktar sig mot gymnasiet. Dock sker det en ökning av utrymme till förintelsen över tid, både i de böcker som riktar sig mot gymnasiet och de som har sin målgrupp i grundskolans senare år. Anledningen till detta kan vara många. En är säkerligen att det i de historieböcker som riktar sig mot gymnasiet försöker skildra hela människans historia, vilket givetvis leder till att det inte kan ges ett sådant utrymme åt förintelsen som det ges i de böcker som riktar sig mot grundskolans senare år. Jämför vi till exempel med Körners och Lagheims bok som till stort enbart skildrar 1900-talets första femtio år är det lätt att konstatera att författarna kan undvara ett mycket stort utrymme åt förintelsen. En annan faktor till det större utrymmet i läroböckerna till grundskolans senare år, kan vara att det i kursplanen för historia i grundskolan står att förintelsen skall eleverna få kunskap om. Detta är den enda enskilda händelse som denne kursplan säger att elever skall ha

kunskap om, och det beskrivs under rubriken Ämnets karaktär och uppbyggnad att det ska undervisas om historiens mörka och destruktiva sidor. Framsteg och fredsstävande skall ingå, men även folkmord, såsom Förintelsen vilket alla elever ska ha kunskaper om (Lpo 94).

Något sådant kan inte finnas i den kursplan vilken riktar sig mot historieämnet på gymnasiet. Detta, tillsammans med att många gymnasieböcker försöker få med människans hela historia, är anledningar till att ett större utrymme ges åt förintelsen i högstadieböcker, enligt mig.

Framställningen av förintelsen har som sagt förändrats över tid, givetvis i samband med ett större utrymme i läroböckerna. Dessutom kan det konstateras att svaret på hur många människor som fick sätta livet till på grund av den nazityska utrotningen har varit olika. I de tidigast undersökta böckerna finns det inga siffror alls, det är inte förrän Hildingson och Huséns bok Historia från 1966, där det beskrivs hur tolv miljoner människor fick sätta livet till i koncentrationslägren, varav sex miljoner var judar. Vidare pendlar siffran mellan antalet avrättade judar mellan fem och sex miljoner. I Modie och Moens bok från 1972 skriver författarna att cirka fem miljoner föll offer för nazisternas massmord, vilket även kan förstås som fem miljoner tillsammans, alltså alla nazismens ”motståndare”. Antalet avrättade judar är dock den siffra som de olika författarna är mest överens om. När det gäller nazismens övriga ”motståndare” som fick sätta livet till, är läroböckerna mer oense om antalet. Här pendlar det från sex miljoner, bland annat av ovan nämnda Hildingson och Husén, till en miljon avrättade. De senast utkomna böckerna i undersökningen, är än dock ganska överens. Cirka sex miljoner judar fick sätta livet till, och en eller ett par miljoner andra människor, vilka av nazisterna sågs som fiender, dog under den nazityska utrotningen.

Innan undersökningen trodde jag mig ha svaret på hur projekt Levande historia hade påverkat framställningen av förintelsen i läroböcker ganska klart för mig, jag trodde fel. Jag trodde att det fram till projektet Levande historia skulle vara betydligt mer sparsamt med utrymme för den nazityska utrotningspolitiken i läroböckerna, och att det med projektet skulle vara som att släppa en bomb, och utrymmet för detta skulle öka kraftigt. Med min undersökning i ryggen kan det snarare påstås att detta varit en process genom åren, och att en successiv ökning skett, dock med vissa bakslag. Enligt min undersökning kan det inte sägas att projektet Levande historia varit avgörande för utrymmet som ges åt förintelsen i skollitteraturen. Då skulle det lika gärna påstås att det var den senaste läroplanen från 1994, där det utförligt står att

förintelsen skall eleverna kunna, som gett eko att läroböckerna ska ge utrymme åt detta. Detta på grund av att det i Körner och Lagheims bok från 1995, som ger det största utrymmet till den nazityska utrotningspolitiken, utav alla de undersökta läroböckerna.

5.2 Hur skildras det folkmord som det kommunistiska Sovjetunionen svarade för på i förhållande till det folkmord som nazisterna i Tyskland svarade för under andra världskriget i den svenska skollitteraturen?

Här kan det ganska snabbt konstateras att de folkmord som begicks i Sovjetunionen under Stalins regim, får stå tillbaka för de folkmord som nazisterna begick då de hade makten i Tyskland. Enligt undersökningen, ger alla författarna ett större utrymme åt den nazityska utrotningen än folkorden i det kommunistiska Sovjetunionen under Stalins tid. Dock kan vi se hur även denna händelse får ett större utrymme i skollitteraturen med tiden. De tidigast undersökta böckerna ger inget, eller väldigt lite utrymme åt detta, medan de senast skrivna böckerna ger en lite utförligare beskrivning. När det gäller hur många människor som fick sätta livet till i dåvarande Sovjetunionen ger författarna till läroböckerna olika bud, från två miljoner till Körner och Lagheim som menar att minst tjugo miljoner fick sätta livet till.

Det som kan konstateras är alltså att de brott mot mänskligheten som utfördes i det kommunistiska Sovjetunionen står i skuggan av det som utfördes i det nazistiska Tyskland i samtliga undersökta läroböcker. En följdfråga blir ju då om det är så det ska vara? Förintelsen får enligt mig stå på toppen när vi ska jämföra ondska i vår historia. Dock är det inte meningen att övriga brott ska glömmas bort, men får kanske acceptera att stå i skuggan. Från regeringshåll är budskapet i alla fall detta. Här kan det klart konstateras att folkmorden i dåvarande Sovjetunionen inte är lika viktigt, eller nödvändigt, som det som nazisterna i Tyskland stod för under andra världskriget. Detta kan påstås efter att det som tidigare sagts, lyftes förslag på en informationsinsats om folkmorden i det kommunistiska Sovjetunionen, vilket fick ett nej. Dock vet vi inte hur det kommer att se ut i framtiden, med tiden kanske vi får en liknande informationsinsats om folkmorden i Sovjetunionen som projekt Levande historia gav om förintelsen i det nazistiska Tyskland under andra världskriget.

6 Sammanfattning

Utgångspunkten i uppsatsen är att granska hur den nazityska utrotningspolitiken under andra världskriget framställts i läroböcker för historia som riktar sig mot grundskolans senare år och gymnasiet. Här undersöks även hur regeringens informationsinsats *Levande historia* som genomfördes 1998 påverkade framställningen av den nazityska utrotningspolitiken i läroböckerna. Vidare ställs denna framställning mot framställningen av de folkmord som begicks i det kommunistiska Sovjetunionen under Stalins tid. Både en kvalitativ och en kvantitativ metod används, för att få svar på frågeställningarna som arbetet bygger på. Tidigare forskning inom just det som detta arbete behandlar har inte hittats, men forskning som är relevant för undersökningen finns det mycket av. Här beskrivs läroböckernas vikt för det som lärarna undervisar om i skolan. Förintelsen och projektet *Levande historia* diskuteras. Dessutom diskuteras huruvida det folkmord som skedde i Sovjetunionen får stå tillbaka för det nazistiska folkmordet under andra världskriget. Sedan undersöks sexton läroböcker för historia som riktar sig mot grundskolans senare år eller mot gymnasiet, och dessa är utgivna mellan åren 1948 till 2003. Dessa undersöks utifrån följande frågeställningar:

Hur skildras den nazityska utrotningspolitiken i läroböcker i historia vilka riktar sig mot grundskolans senare år och gymnasiet från 1945 till idag? Hur påverkade projekt *Levande historia* dess framställning?

Hur skildras det folkmord som det kommunistiska Sovjetunionen svarade för på i förhållande till det folkmord som nazisterna i Tyskland svarade för under andra världskriget i den svenska skollitteraturen?

Enligt undersökningen framgår det att det skett en stor förändring i framställning och utrymme när det gäller den nazityska utrotningspolitiken i läroböckerna för historia. Det har gått från inget utrymme alls i den första undersökta läroboken, till att få en väldigt framträdande roll i de senaste årens läroböcker. Projekt *Levande historia* hade enligt undersökningen inte den stora genomslagskraft på förintelsen i läroböcker som jag trodde att den skulle ha utan det är snarare så att utvecklingen har skett över lång tid. Utrymmet för denna har på det stora hela ökat hela tiden, givetvis med några bakslag. I undersökningen framgår det även tydligt hur det folkmord som det kommunistiska Sovjetunionen stod för

under Stalins tid får stå i skuggan av förintelsen som nazisterna i Tyskland under Hitlers tid svarade för. Även om utrymmet för detta också har ökat med tid.

7 Referenslista

7:1 Läroböcker

- Bergström, B., Löwgren, A. och Almgren, H. (1989), *Alla tiders historia*. Malmö: Liber
- Bergström, B., Löwgren, A. och Almgren, H. (1996), *Alla tiders historia*. Kristianstad: Kristianstads boktryckeri
- Bäcklin, M., Holmberg, E., Lendin, W och Valentin, H. (1954), *Allmän historia*. Stockholm: Almqvist & Wiksells
- Elm, S. och Thulin, B. (2000), *Epok*. Malmö: InterGraf AB
- Erlandson, S., Wichman, K. och Bergander, B. (1959), *Allmän historia*, Stockholm: Kungliga boktryckeriet P.A. Nordstedt & söner
- Grimberg, C. (1948), *Sveriges historia*. Stockholm: Norstedt & söner
- Hildingson, L. och Husén, L. (1978), *Historia 1-2-3*. Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur
- Hildingson, L. och Husén, L. (1966), *Historia i grundskolan åk 8*. Stockholm: Bokförlaget Natur och kultur
- Hildingson, K. och Hildingson, L. (2003), *Levande historia*. Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur
- Häger, B-Å. (1983), *Grepp om historien*. Lund: Studentlitteratur
- Häger, B-Å. (1985), *Följ med genom tiderna*. Lund: Universitetsförlaget Dialogos AB
- Johnsson, G. och Johnsson, K. (1965), *Historia*. Falkenberg: Falkenbergs boktryckeri AB
- Körner, G. och Lagheim, L. (1995), *Historia Världskrigens tid*. Stockholm: Bokförlaget Natur och kultur
- Modie, P. och Moen, J (1972), *Faktabok historia*. Stockholm: Bonniers boktryckeri
- Tham, W., Kumlien, K och Lindberg, F (1971), *Folkets historia*. Stockholm: Kungliga boktryckeriet P.A. Nordstedt & söner
- Wikberg, S (1961), *Världshistoria*. Stockholm: Albert Bonniers boktryckeri

7:2 Övrig litteratur

- Bauer, Y (2001), *Förintelsen i perspektiv*. Stockholm: Bokförlaget Natur och kult
- Bruchfeld, S och Levine, P (1998), *...om detta må ni berätta... - En bok om Förintelsen i*
- Denscombe, M (2000), *Forskningshandboken – för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*, Lund: Studentlitteratur
- Eggeby, E och Söderberg, J (1999), *Kvantitativa metoder*. Lund: Studentlitteratur

Fjellström, R (2000), *Sidor av förintelsen*. Lund: Studentlitteratur
Europa 1933-1945. Stockholm: Regeringskansliet
Florén, A och Ågren, H (1998), *Historiska undersökningar*. Lund: Studentlitteratur
Gabrielson, K (1999), *Folkmord – inget nytt i historien*. Uppsala: X-O Graf AB
Gerner, K och Karlsson, K-G (2005), *Folkmordens historia*. Stockholm: Atlantis AB
Hermansson Adler, M (2004), *Historieundervisningens byggstenar – grundläggande pedagogik och ämnesdidaktik*. Stockholm: Liber
Karlsson, K och Zander, U (2004), *Historien är nu – En introduktion till Historiedidaktiken*. Lund: Studentlitteratur
Thurén, T (2005), *Källkritik*. Falköping: Elanders Gummessons
ur
Wiesel, E (1986), *Glöm oss inte*. Köpenhamn: AB Bookman A/F

7:3 Internet

Lpo 94, ww3.skolverket.se/ki03/front.aspx?sprak=SV&ar=0708&infotyp=24&skolform=11&id=3884&extraId=2087, 2007-12-19
<http://www.levandehistoria.com/>
<http://www.levandehistoria.se/>

7:4 Övrigt

Hellstenius, M (2007) *Föreläsning –Handledningssamtal 1*, Kristianstad Högskola, 2007-09-14